

УДК 811.161.2(07)

Лідія Мамчур

**РОЗВИТОК АУДІАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ –
НЕОБХІДНА УМОВА ПОВНОЦІННОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ
МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ**

Однією з найвиразніших ознак школи ХХІ століття є її компетентнісна зорієнтованість, що вже усталилася як наріжне поняття освіти. Нові цілі шкільної мовної освіти є пріоритетом державної політики нашої держави, визначеної Національною доктриною розвитку освіти в Україні, Державним стандартом базової і повної середньої освіти, програмою з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів. Одним із головних завдань шкільної мовної освіти є сформувати в учня вміння й навички вільного вираження думок і почуттів в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі) й в різних сферах спілкування (особистісній, публічній, освітній, діловій тощо).

У навчанні української мови учнів основної школи посилюються вимоги до їх мовленнєвої підготовки, адже мовленнєва компетентність як складова комунікативної визначає ефективність процесу спілкування в цілому. Формування в учнів комунікативної компетентності, здатності до ефективного спілкування в різних сферах життєдіяльності під час сприймання, відтворення і продукування висловлювань з дотриманням норм української літературної мови й мовленнєвого етикету передбачає посилення практичної спрямованості навчання мови та орієнтацію на комунікативно-діяльнісний розвиток школяра.

Мета статті – з'ясувати пріоритетність розвитку аудіативної компетентності, умінь сприймати усне і писемне мовлення учня, що є важливим складником мовленнєвої і комунікативної компетентності, забезпечує успішну комунікацію.

Аудіювання є одним із найважливіших видів реакційного мовлення, спрямованого на сприймання та розуміння вербального тексту, що має бути сформоване в контексті комунікативної компетентності учнів основної школи. Питання розвитку аудіативних умінь і навичок у методичному аспекті порушували О. Біляєв, М. Вашуленко, О. Горошкіна, І. Гудзик, Т. Донченко, С. Караман, В. Мельничайко, Г. Михайловська, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, Є. Цінько, Г. Шелехова та ін. Робота з аудіювання у системі загальної шкільної освіти, за твердженням І. Гудзик, спрямована у двох напрямках: 1) на розвиток мовленнєвого слуху, що стосується особливостей звучання, наголошування слів, різниці між звучанням схожих, але не тотожних слів, граматичних форм того самого слова, 2) на розвиток розуміння почутого, спрямоване на усвідомлення теми, основної думки, змісту, особливостей побудови тексту [1, с. 4].

Процес аудіювання передбачає не тільки сприйняття усного чужого мовлення, а й розуміння його змісту, що здійснюється, за переконанням

Л. Виготського, М. Жинкіна, І. Зимньої, О. Леонтьєва, після сприйняття звукової інформації у процесі встановлення між лінгвістичними одиницями смислових відношень. Навчання аудіювання вимагає знань мовних одиниць для сприйняття й розуміння їх у тексті. Учні з одного джерела можуть отримати неоднакову змістову інформацію, тому що їхній словниковий запас різний. Результативність аудіювання виявляється в ознайомленні з новими лексичними та граматичними засобами, накопиченні звукових та інтонаційних моделей і спроможності учнів вільно, доречно й адекватно їх використовувати у майбутньому усному висловлюванні відповідно до комунікативного задуму й ситуації спілкування. Важливим при цьому є врахування внутрішніх механізмів аудіювання, що відбувається, на думку І. Зимньої, у послідовності: сприйняття на слух, увага, розпізнавання і зіставлення мовних засобів, осмислення, групування, узагальнення, утримання в пам'яті, відтворення чужої думки та адекватна реакція на неї [3]. М. Пентилюк визначає аудіювання як розуміння сприйнятого на слух мовлення [5, с. 287]. З-поміж навчально-інформаційних умінь пріоритетним є вміння зосереджено слухати, актуалізувати й відтворювати потрібну інформацію, тобто сприймати на слух, розуміти і групувати матеріал відповідно до змісту, упорядковувати й відтворювати текст з елементами логічного опрацювання – аудіювати. На уроках української мови необхідно навчати учнів дотримуватися цих етапів, щоб повною мірою зрозуміти зміст чужого тексту у процесі спілкування.

Відповідно до проєкції методичної системи розвитку комунікативної компетентності учнів основної школи, об'єктами навчання є рецептивна аудіювальна мовленнєва діяльність, спрямована на:

- розуміння і сприйняття основного змісту;
- розуміння і сприйняття мовних одиниць у тексті;
- визначення структури тексту, стилю і типу мовлення;
- окреслення комунікативних умов реалізації тексту.

Розвиток аудіативних умінь передбачає роботу різних видів слухання: глобального, детального і критичного, що формуються поступово: спочатку глобальне (ознайомлювальне) – 5 клас, детальне (найповніше, докладне) – 6–7 клас, а потім критичне (осмислення сприйнятого тексту) – 8–9 клас.

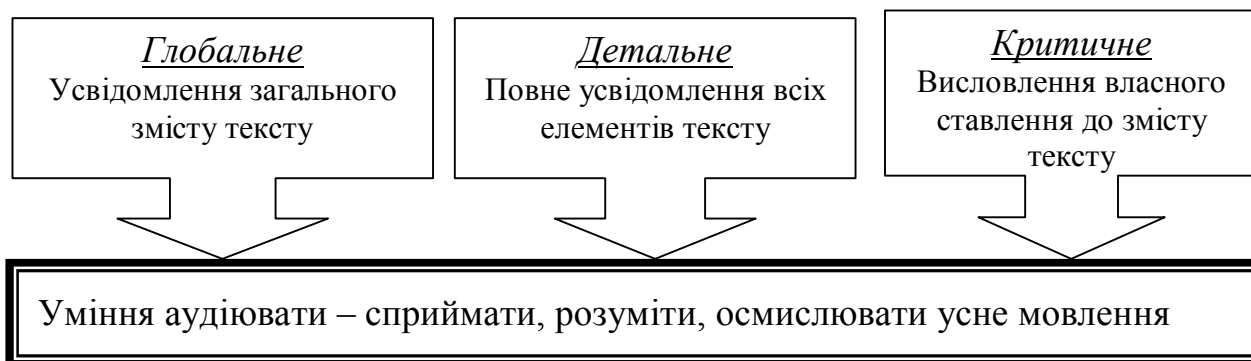

Схема 1. Етапи розвитку аудіативних умінь учнів основної школи

Н. Захлюпана, І. Кочан, автори словника-довідника з методики викладання української мови, тлумачать означені терміни так: «глобальне аудіювання вимагає від слухача загального охоплення змісту повідомлення, вміння визначати тему, головну думку повідомлення, ділити його на смислові частини, розрізнити композиційні елементи» [2, с. 71]; «детальне аудіювання передбачає найповніше, докладне сприйняття змісту повідомлення, усвідомлюючи смисл кожного із його елементів» [2, с. 77]; «критичне аудіювання базується на глобальному і детальному, вимагає висловлення власної думки з приводу почутого, своєї мотивованої згоди чи незгоди з певним твердженням, критичного осмислення сприйнятого на слух» [2, с. 119]. Окремий вид аудіювання використовується під час певної роботи з розвитку мовленнєвої діяльності учнів: глобальне має на меті осмислення інформації про зміст тексту, аналіз його стилістичних та композиційних особливостей; детальне використовується перед переказом, дискусією, диспутом і вимагає реакції на певні завдання чи запитання; критичне передує переказу з творчим завданням, власне під час його реалізації учні вчаться будувати власні висловлювання, що є реакцією на почуте. О. Горошкіна, А. Нікітіна, М. Пентилюк виділяють нерелективне і релективне аудіювання за способом його здійснення. «Нерелективне полягає в умінні учня мовчати під час того, коли говорить співбесідник (інший учень, учитель). Релективне можна вважати зворотним зв'язком, що використовується як контроль за точністю сприйняття почутого» [5, с. 288].

Аудіювання дає змогу учням почути нормативну вимову звуків, наголошування слів та інтонування фраз, тобто зразок усного мовлення, що максимально наближує навчальний процес до живого вербального спілкування. Аудіативні вміння визначають розвиток і в подальшому успіх повноцінного, правильного та доречного говоріння. До рецептивних умінь учнів основної школи, характерних процесу аудіювання, відносимо:

- *розуміти* основний зміст тексту; тему, мету й основну думку висловлювання; побудову (композиційну структуру) тексту, стилістичні особливості, комунікативні ознаки висловлювання
- *сприймати* висловлювання в цілому, поетапно сприймати текст у комунікативному процесі;
- *осмислювати* текст як змістову інформаційну основу для побудови власного висловлювання.

Спеціальне навчання слухання (аудіювання), зазначає Т. Ладиженська, позитивно впливає на розвиток мовленнєвого слуху, мовленнєвої пам'яті, на формування усного мовлення, зокрема його виразності, на засвоєння норм вимови й написання [4, с. 267]. С. Цінько переконливо доводить, що аудіювання як вид мовленнєвої діяльності має особливо важливе значення для формування й розвитку інших трьох її видів, оскільки без сформованих аудіативних умінь неможливе успішне навчання

учнів усного та писемного мовлення [7, с. 147].

Для конкретизації ефективної навчальної роботи визначаємо основні методи і прийоми для розвитку аудіювання: аналіз тексту, інтерпретація тексту, метод символічного бачення смислу тексту, метод аналізу «шуму» тексту, словникова робота, бесіда. У процесі навчання вчителю необхідно ставити учням навідні, допоміжні, уточнюючі запитання, щоб зосередити їхню увагу на головній думці, посприяти виділити основне у змісті тексту чи визначити його структурні частини. Керована навчальна діяльність під час аудіювання реалізовується у певних вправах та завданнях, які дозволяють учителю допомогти учням зрозуміти текст і водночас перевірити глибину його сприйняття. Виконання цих завдань слід робити з поступовим ускладненням та розширенням змістового, інформаційного поля й комунікативного навантаження тексту. Контрольна частина аудіювання може здійснюватися шляхом усної бесіди чи виконання тестових завдань. Розвитку вмінь аудіювання сприяють вправи такого типу:

- Послухайте прислів'я і приказки. Поясніть їх зміст. У якій ситуації спілкування їх можна використати?

За холодну воду не візьметься. Водою не розлити. Він і на холодну воду дує. Виведи його на чисту воду. Він із води сухим вийде.

- Послухайте текст. Які речення за метою висловлювання використані? Поясніть їх зміст та інтонацію. Визначте ситуацію спілкування, де міг би бути використаний такий текст.

Український рушник! Як багато промовляє до нас це слово, яке воно рідне і миле нам! Скільки зворушливих спогадів та образів з народного родинного життя пов'язано з рушником! Чи можна знайти в нас в Україні – в минулому та й нині – більш опоетизовану і популярну мистецько-побутову реліквію? Хіба що наша українська чарівна пісня. Власне рушник – це та ж сама задушевна пісня чи дума, заспівана розмаїтими засобами ткання, вишивання вибійкою, безмежно-буйною фантазією орнаменту, в який народ вклав свою поетичну душу (З журналу).

- Послухайте текст. Визначте форму мовлення. Поясніть, як необхідно наголошувати числівники. Назвіть учасників спілкування.

- Скажіть, будь ласка, котра година?
- Дванадцять хвилин на одинадцяті.
- Коли відходить найближчий автобус до Києва?
- О чотирнадцятій.
- Яка вартість квитка?
- Сімдесят гривень.
- Дякую.

- Послухайте вирази мовного етикету. У якій комунікативній ситуації їх можна використати?

Любий земляче! Люб'язний Іване Петровичу! Брате-голубе! Друже

мій щирій! Друзяко! Добридень Вам! Привіт! Шановна Надіє Петрівно!

Робота з аудіювання повинна проводитися систематично, цілеспрямовано, для її реалізації необхідно добирати цікаві, культурно взірцеві тексти, наповнені культурологічним змістом, диференційовані за стилями, типами і жанрами мовлення, різні за складністю, але обов'язково з урахуванням вікових та психологічних особливостей учнів. Змістова наповненість текстового дидактичного матеріалу є засобом формування соціокультурної компетентності школярів. Обсяг текстів і кількість тестових завдань збільшується з кожним роком навчання, а їх змістова та комунікативна наповнюваність ускладнюється відповідно до дії принципів перспективності та наступності.

Аудіативні вміння є одним із показників сформованості мовленнєвої діяльності учнів, конструктивним компонентом комунікативної компетентності. Уміння уважно слухати, стежити за розгортанням думки співрозмовника, розуміти зв'язок між змістом почутого, уявляти почуте, осмислено реагувати у відповідь, відчувати красу слова є критерієм комунікабельності сучасної мовної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гудзик І. П. Аудіювання українською мовою : посібник / І. П. Гудзик. – К. : Педагогічна думка, 2003. – 144 с.
2. Захлюпана Н. М. Словник-довідник з методики викладання української мови / Н. М. Захлюпана, І. М. Кочан. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 250 с.
3. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1978. – 159 с.
4. Ладиженська Т. Методика преподавания русского языка в школе : учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. Г. Баранов [и др.] : под. ред. М. Т. Баранова. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 368 с.
5. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2004. – 287 с.
6. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 1. – С. 15–20.
7. Ціньок С. В. Аудіювання у навчанні рідної мови (психолого-педагогічний аспект) / С. В. Ціньок // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки» Вип. 18. – Черкаси, 2000. – С. 147–150.